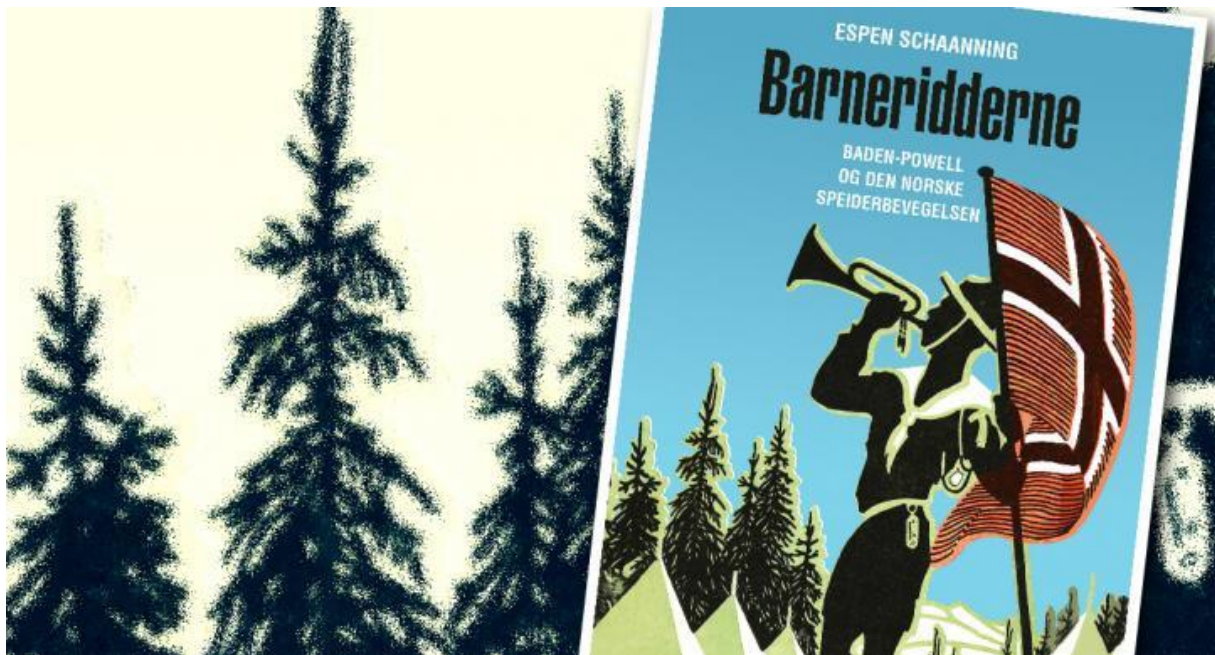

Speiderbevegelsen, politikk og krig

Espen Schaanning. Barneridderne. Baden-Powell og den norske speiderbevegelsen (Cappelen Damm 2015).

Dette er andre del av noen personlige refleksjoner om Espen Schaannings bok. Den første delen handlet om bokens bilde av Baden-Powell.

Ivan Chetwynd

Speiding, religion og samfunnsengasjement

I 1700-tallets England ble hundretusener mennesker reddet fra drukkenskap og annen elendighet gjennom personlig omvendelse under en stor vekkelse og ved oppfostring i en metodistforsamling. Dette var en religiøs bevegelse, og i likhet med speiderbevegelsen var den apolitisk og la vekt på å fremme en personlig moralsk livsførsel. Noen har hevdet at vekkelsen sparte England for de politiske omveltninger som Frankrike oppleve under revolusjonen i 1789.

Den nye livsførselen til de frelste lignet på det som Schaanning gjengir som karakteristisk for speiderbevegelsen: en blanding av «middelklasse-utilitarisme og aristokratiets sportslige instinkter». De etiske fordringer var: «ta ansvar for sitt eget liv, tjene penger, være til nytte for fellesskapet og derfor disiplinere seg selv slik at han ikke var andre til byrde» samt «opptre som de svakes velgjører, gjøre gode gjerninger uten vederlag og drive sport på gentlemens vis» (Schaanning side 249). Bortsett fra sport, som metodistene ikke var særlig interessert i, var slike verdier ikke lenger forbeholdt middelklassen eller aristokratiet. Et av de viktigste momentene var nok avhold fra alkohol, som blant annet kunne bety en bedret privatøkonomi.

Når det gjaldt penger, ga vekkelsens grunnlegger John Wesley dette råd: «Tjen så mye du kan, spar så mye du kan, gi så mye du kan».

Resultatet ble at de som opplevde et nytt liv gjennom vekkelsen – både i Metodistkirken og andre deler av kristenheten – dannet et nytt innslag i classesystemet, et slags øvre sjikt i arbeiderklassen. (Det er her min egen slekt hørte hjemme, mens jeg personlig, i likhet med mange i min generasjon, gjorde en klassereise gjennom å kunne studere på universitetet.) Men de store massene i arbeiderklassen levde fortsatt i den elendigheten som Baden-Powell skisserte 150 år senere. Det oppsto nye religiøse bevegelser som påpekte dette. Metodistkirken ble splittet, og et nytt kirkesamfunn brøt ut: Frelsesarmeen. Speiderbevegelsen var ikke den første filantropiske/religiøse bevegelse som hadde en militær struktur uten å være krigersk.

Schaanning beskriver speiderbevegelsen som en av disse «filantropiske organisasjonene og velgjørhetsforeninger som søkte å hjelpe fattige og nødlidende, uten å befatte seg med nødens sosiale årsaker», en kritikk som også kunne rettes mot Metodismen, Frelsesarmeen og andre religiøse organisasjoner. Men noen tiår etter den apolitiske vekkelsen feide over England, var det vekkelsens barn og barnebarn som dannet de første fagforeninger og ledet an i kampen for bedre livsvilkår for arbeidere. Den dag i dag går Metodistkirken og den britiske LO sammen om å minnes «the Tolpuddle Martyrs», som ble landsforvist for å starte en fagforening. Man sier at «the British Labour movement owes more to Methodism than to Marx». Den sterke motsetningen i Norge mellom sosialismen og kristendommen som Schaanning beskriver (blant annet på side 466ff) var ikke så fremtredende i England. (Også i Norge var Metodistkirken opprinnelig nokså vennlig innstilt til sosialismen. Den slo an blant skogsarbeidere i Østfold, og det finnes beretninger om hvordan metodister i Stavanger deltok i 1. mai togene under menighetens banner.)

Alt dette for å sette Schaannings skildring i et videre perspektiv.

Schaanning gir en fin oversikt over det spesielle forhold til religion som preger den norske speiderbevegelsen, i motsetning til Baden-Powells religiøse standpunkt. Prest og leder for Norsk speiderguttforbund (NSGF¹) Møller Gasmann «la nok... mer religionsutøvelse inn i speidingen enn Baden-Powell hadde gjort.» «For Baden-Powell var religionen først og fremst en praktisk affære. Den dreide seg om en grunninnstilling til tilværelsen og noen enkle leveregler man måtte følge – noe man kunne finne i alle religioner.» Baden-Powell tilhørte den utbredte 'liberale' fløyen innenfor Church of England og engelsk kristenheten generelt. Til tider måtte han tåle kritikk fra kirkelederne, blant annet for å tillate at muslimer og buddhister ledet bønner på speiderarrangement. (Hans far, prest og professor Baden Powell, hadde også skapt uro ved å bifalle Darwins utviklingslære.) «Den dramatiske polariseringen Gasmann satte opp, der man enten med hud og hår gikk inn for kristendommen eller ble en motstander av den, var nettopp en holdning Baden-Powell tok avstand fra og ville unngå.» (Sitater fra Schaanning sider 339-41.)

Fokuseringen på religion kan også ha påvirket virkningen av NSGFs apolitiske holdning ved at andre sider av bevegelsens ideologi ble pålagt mindre vekt. I 1921 ble norsk og svensk speiding sammenlignet i et innlegg i NSGFs blad: Norske speiderledere burde gjøre mer for å

¹ Schaanning bruker forkortelsen NSF for Norsk speiderguttforbund, noe som kunne få lesere til å tro at han omtaler den samme organisasjon som dagens NSF, Norges speiderforbund.

påvirke «vore speidergutters samfundssyn og fædrelandskjærlighet» og ikke la det «overskygges helt av de opgaver man har overfor de enkelte gutters religiøse følelsesliv» ble det hevdet (Schaanning side 364). Det var på denne tiden at arbeiderbevegelsen forsøkte å opprette sin egen form for politisk speiding (Schaanning side 472 ff), noe som Nasjonal Samling forsøkte senere.

For Baden-Powell skulle «samfundssynet» komme til uttrykk på en apolitisk måte. For eksempel skulle fred skapes først og fremst gjennom vennskap mellom speidere på tvers av landegrensene. «Fred mellom nasjonene kan bare bygges på ett fundament: et felles ønske fra grasrota med en slik kraft at det påvirker makthaverne», skrev han allerede i 1911. Ifølge Schaanning (side 131, uten kildehenvisning) advarte han speidere mot å bruke stemmerett og engasjere seg i politikk. Men man må huske at i tiden før og etter Første verdenskrig var demokrati med universell stemmerett fortsatt i støpeskjeen, og politikere var nok ikke alltid høyt i kurs. Og i 1933 kom jo Adolf Hitler til makten gjennom et demokratisk valg...

I våre dager med bedre kommunikasjonsmidler og sosiale medier kan man ikke avfeie Baden-Powells syn på veien til fred – og andre politiske mål. Grasrotbevegelser blir stadig viktigere i et maktspill med de valgte politiske myndighetene i mange saker, ikke minst når det gjelder miljøet (en sak som burde engasjere speidere med deres sterke interesse for naturen og friluftsliv!) Og det er klart at mange (tidligere) speidere har gått aktivt inn i politikken – også her i Norge – og i de fleste politiske partier. (I den tid jeg var mest aktiv i speiderbevegelsen satt jeg i et bydelsutvalg for SV.) For noen år siden fantes et «Stortingets St Georges Gilde». Og Speider Sport har nettopp lansert et stoffmerke som speidere kan bære for å vise at de har stemt i kommunevalget. I dag er det ingen motsetning mellom speiding, politisk engasjement og en demokratisk styreform.

Så kom krigen...

Den mest kontroversielle delen av Schaannings bok er hans forsøk på å bevise at den norske speiderbevegelsens – det vil si i praksis Norsk Speiderguttforbunds – apolitiske linje gjorde det naturlig for speidere å bli med i Nasjonal Samling (NS) og inneha lederstillinger i Nasjonal Samlings Ungdomsfylking (NSUF).

70 år etter Annen Verdenskrig er det lett for oss å kritisere, når vi vet om overgrepene som ble begått før og under krigen og når det er klart hvem som var *the good guys* og hvem som var *the bad guys*. Det var jo atskillig vanskeligere for datidens speiderledere. Og ikke bare for dem. Bedømmelsene som de gjorde og holdningene som de gav uttrykk for, ble delt av mange oppegående mennesker i 1930-årene. Det var nok naivt av speidere på togtur i Tyskland i 1938 å tro forsikringene om at jøder ikke ble forfulgt der, og av Hans Petter Hoff i 1939 å bli «mektig imponert» av *Hitlerjugend* og mene at «vi har... så fryktelig mye å lære av dem». Men slik reagerte mange – om de var programforpliktet til å være apolitiske eller ikke.

Møller Gasmann hadde en vanskeligere oppgave: å kommentere den farlige og eksplosive situasjonen ute i Europa med nettopp denne forpliktelse til å være apolitisk. Schaanning

gjengir en lederartikkel av Møller Gasmann i *Speideren* i 1938, etter at speiderbevegelsen ble forbudt i Østerrike (side 495). Schaannings lange tolkning av denne artikkelen fremstår for meg som et klart eksempel på *eisege* (en måte å tolke tekster der man leser sine egne forutsetninger og agendaer inn i teksten).

Senere forsøkte Gasmann å kjøre nøytralitetslinjen helt ut, med å si at speidere ikke skulle ta parti for finnene under vinterkrigen – og heller ikke gjøre motstand om Norge skulle bli okkupert. Han sier ikke av hvem; det verserte jo rykter i 1939-40 om at de allierte hadde planer om å okkupere Norge. Sådant sett var ikke det å ikke yte motstand mot en okkupant ensbetydende med støtte til nazistene.

Det er to ting som jeg må minne dere om denne gangen. Det første er at alle hva der har med politikk og politisk agitasjon å gjøre, skal være bønnlyst fra vårt arbeid, og det annet er at vår lovs sjuende paragraf sier at en speider adlyder ordre. Selv om han får en ordre han ikke liker, vil han utføre den. Takket være det at vi aldri har spurt noen om hans politiske oppfatning, så har vårt forbund også kunne samle gutter og ledere fra de forskjellige politiske partier og med de mest motstridende synspunkter. Og det har vært og nå fremdeles vedbli å være vårt forbunds styrke. Vi over ikke press på noen og vi må ikke i vårt arbeid eller under våre møter gjøre noe som kan utlegges som noenlunde politisk partising. Dette skulle det egentlig være overflødig å minne om. Men det er blitt meg meldt at i alle fall i etpar tilfelle har noen tropper glemt denne regel. Det er blitt klaget over at kongesangen er blitt sunget på troppemøter. Nå vet dere at den sangen er forbudt av dem som styrer vårt land, og i henhold til vår lov og vår virkemåte må vi adlyde. Enhver må ha den oppfatning han vil av forordningen, det er oss som

«Frem for land og folk og hjem! alltid lenger opp og frem! Opp, opp, opp, frem, frem, frem, Norge! Norge!! Norge!!!»

1941

Jeg føler det ser i mitt indre jeg kan ikke si det med ord, men ryttårsblokker vil lindre når smerten blir allfor stor.

Hva lengter du etter du unge, hva ønsker du nå ved nytt år? Jeg ønsker at tusener hanger kan melde at fredsklokken slår.

Klokke fra idra i hele verden skal ringe fra morgen til kveld og fredsklokken følger på ferden og skaper fred i min sjel.

Finn Gossner.

speidere uvedkommende, men under vårt arbeid som speidere — det være seg på troppemøter eller patruljemøter, skal vi unngå alt som kan smake av politisk partising. I en tropp kan det være representanter fra de forskjellige politiske oppfatninger, og vi skal ikke ergre, det være dem på den ene siden, eller på den andre siden. Ja, selv om dere er sikre på at alle er enige, så skal dere ikke la deres politiske syn få komme fram på speidermøter — det blir likevel politikk, og det skal vi unngå. Og husk at dere til sist kan komme til å skade vårt forbund på det alvorligste om det skulle kunne sies om oss at vi har tatt politisk parti. Jeg går ut fra at dere alle er klare over hvor alvorlig denne saken er og at dere derfor retter der etter denne hensikt.

Så var det en annen sak, nemlig jubileumsdagen til Forbundet. Det har vært noen som har oppfattet vår henvendelse som en ordre, og at enhver tropp skal gi Forbundet dette bidrag. Jeg vil få understreke at pengene skal være en gave, og man kan ikke tvinges til å gi en gave. Men på den annen side er jeg også viss på at når dere vet hvor vanskelig stillingen er for Forbundet, så vil dere også gjøre alt hva dere kan for å hjelpe det over disse vanskene på en for speidersak verdig måte, nemlig ved at vi søker å klare oss uten å tigge andre om hjelp. Og jeg vil samtidig herigjennom få gi uttrykk for den glede som flere tropper har gjort oss ved de hyggelige ord hvormed de har ledsaget sin gave med. Takk skal dere ha alle dere som alt har sendt deres gave.

Finn Gossner

Schaanning siterer også en leder i *Speideren* i 1941, der Gasmann klager over at noen speidere sang Kongesangen på slutten av møtene, noe som var en politisk handling og var forbudt av «dem som styrer vårt land». Schaanning tolker dette som total ettergivelse over for Terboven og okkupantene. Men Gasmann var nok i en klemme. De kongetro speiderne kunne risikere straff, og det skulle ikke mye til før tyskerne nedla hele NSGF – noe som faktisk skjedde noen måneder senere. Ser man på sideoppsettet i bladet, kan man få inntrykk av at speidersjefen ikke var

så helhjertet i sin underdanighet. Her er det både norske flagg og et trefoldig hyllingsrop til Norge. Og uttrykket «dem som styrer vart land» er ikke akkurat respektfullt. Men hvis man skulle tolke artikkelen slik, ville Schaanning sikkert kritisere Gasmann for å «tale med to tunger»!

Uansett må man innrømme at den apolitiske linjen hadde forfeilet, når nesten all speidervirksomhet ble forbudt høsten 1941 – nettopp fordi tyskerne hevdet at speiderbevegelsen var en politisk organisasjon.

Schaanning gjengir beretninger om hvordan speidere støttet motstandsbevegelsen (side 500ff), men han hevder at det var selve forbudet som drev speiderne til å motarbeide okkupasjonsmaktene. Før det skulle de «forholde seg apolitisk og gjøre som tyskerne sa». Denne vurdering er basert på enkelte offisielle, skriftlige kilder. Hva som foregikk i praksis er det vanskelig å dokumentere. Hvor utbredt var holdningen som fikk de ulydige speiderne til å synge Kongesangen?

Schaanning mener at grunnen til forbudet ikke var at speiderbevegelsen sto for en politikk som var i strid med nasjonalsosialismen, men at NSGF nektet å kutte sine bånd til den internasjonale speiderbevegelse samt at tyskerne ønsket at alle ungdommer skulle bli med i NSUF, noe som ble obligatorisk i februar 1942. «Det synes ... å ha vært god kontakt mellom NS(G)F og NSUF», skriver Schaanning (side 509). Han dokumenterer at flere ledere i Ungdomsfylkingen hadde en bakgrunn fra speiderbevegelse, og til Dagens Næringsliv (12.09.15) sa han «Det var åpenbart en sammenheng mellom å ha vært speider og å være toppleder i Ungdomsfylkingen.» Men som Schaanning innrømmer (side 514): «Hvis det skulle være riktig at det å være speider på en eller annen måte kan ha 'disponerte (sic)' for å bli medlem i NS, så utelukker dette ikke at det å ha vært speider *også* kan ha 'disponert' for å drive med aktivt motstandsarbeid under krigen.» Man kunne med andre ord også si at «det var åpenbart en sammenheng mellom å ha vært speider og å engasjere seg i motstandsbevegelsen.» Schaanning hevder at «tidligere speideres vilje til å delta i motstandsarbeid *ikke* kan skyldes at de som speidere var blitt føret med antinazistisk ideologi» (side 515). Dette er også et argument som slår begge veier: Speiderne var heller ikke føret med nazistisk ideologi.

Det som for meg som utlending er den mest interessante del av Schaannings bok, er hans lange analyse av ideologien bak NS og NSUF. Denne er ispedd referanser til lignende trekk hos speiderbevegelsen. Han oppsummerer slik: «Framfor å 'hitte (sic)' speiderbevegelsen og hevde at den var halvfascistisk, kunne man .. være fristet til å 'normalisere' Ungdomsfylkingen» (side 581). Det ville aldri falle meg inn å hevde at speiderbevegelsen var halvfascistisk, men det slo meg da jeg leste hans gjennomgang, at NSUFs ideologi åpenbart hadde sine positive sider. Schaanning sammenligner også speiderbevegelsen med de andre politiske partiene, og hevder at selv om det er likhetstrekk mellom speiderideologien og alle partiene, så er det NS som ligner mest. Han innrømmer dog at «Det er viktig å understreke at mange av de fellestrekkene jeg har påpekt mellom NS(G)F og NSUF, var tankegods som var allment anerkjent – også utenfor speiderbevegelsen og Ungdomsfylkingen. Det tilhørte samtiden som sådan eller inngikk i det minste i mye bredere idéstrømninger» (side 579).

Det er ikke vanskelig å akseptere at speiderbevegelsen med dens apolitiske linje kan «for noen ha fungert som et springbrett inn i den norske fascismen» (side 587). Men forskjellene på de to bevegelsene er grunnleggende og dype. Speiderbevegelsen var nærmest blottet for den antisemittismen som var så sentral i nazismen (og fantes i forskjellige grader hos store deler av Europas befolkning). Og fedrelandskjærligheten hos speiderne utviklet seg ikke til den rasismen som hos nasjonalsosialister fremhevet de germanske rasers overlegenhet, selv om man både under og etter krigen hyllet norskhet. Speiderbevegelsens militære opphav hos Baden-Powell betød at en ledelses-struktur basert på førere fantes hos speiderne. Men dette ble aldri til en oppskrift for et totalitært styresett, slik man så hos Hitler og Stalin – og

Quisling. Det var visst Winston Churchill som sa at demokrati er et dårlig system, men problemet er at alle alternativene er verre.

Etter krigen var det naturlig at man hyllet de speiderne som gjorde det riktige valget og sluttet seg til motstandsbevegelsen eller de allierte styrkene, med den ballast og de ferdighetene som speidingen hadde forsynt dem med. De som gjorde feil valg ble dømt som landssvikere eller glemt. Schaanning har trukket de sistnevnte ut av glemselen og vist at deres valg også kan ha sin bakgrunn i deres erfaringer i speideren. Han har bidratt til at speiderhistorien og krigshistorien blir mer nyansert. Han har også forsynt oss med en mengde materiale om Baden-Powell og den norske speiderbevegelse på norsk, selv om dette bare er fra skriftlige kilder – oppskrifter, ikke måltidet. Det er jo ting i datidens speiderbevegelse som kan kritiseres når man ser dem med nåtidens briller, men jeg får ofte inntrykk av at Schaanning tar alt i verste mening. Boken virker nærmest som et angrep på hele konseptet speiding. Han gjør speiderbevegelsen til en skyteskive, men egentlig bør skytset rettes mot store deler av de vestlige samfunn i det siste århundre. Det vil være uheldig, hvis resultatet av boken blir at noen tror at dagens speiderbevegelse kan bidra til at barn blir krigerske, underdanige eller halvfascistiske!